

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De wetenschap der politiek - het vraagstuk van een definitie

Vree, J.K. de

Citation

Vree, J. K. de. (1968). De wetenschap der politiek - het vraagstuk van een definitie. *Acta Politica*, 4: 1968/1969(1), 55-81. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451083>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451083>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

- CHU: Zo hoog en stabiel mogelijk peil. Structuurverbetering van bepaalde bedrijfstakken in het noorden en zuiden.
- PSP: Iedere werkloosheid onaanvaardbaar. Maatregelen moeten worden betaald uit herstructureringsfonds (saneringsfonds).
- CPN: Verbod van massaontslagen. Regeringsgarantie voor volledige werkgelegenheid. Geen werkverschaffing, maar volwaardig werk.
- BP: (geen mening aangegeven).
- D'66: Bevordering van economische groei op lange termijn. Bedrijfstakgewijze en regionale structuurpolitiek.

WONINGBOUW

- KVP: Voortzetting van de forse aanpak van de woningbouw. Zodra mogelijk grootscheepse opruiming van de krotten. Huizen met toekomstwaarde. Evenwichtige huren.
- PVDA: Bouw van zeker 125.000 woningen per jaar. Versnelde krotopruiming. Stichting van gemeenschapsbouwbedrijven.
- VVD: Vooral meer betere woningen door betere kansen voor particuliere bouw. Oneerlijke bevoordeling van woningwetbouw stoppen.
- ARP: Nu vooral betaalbare huizen bouwen. Huurders met behoorlijk inkomen verplichten naar duurder huis te gaan.
- CHU: Zoveel mogelijk woningen van betere kwaliteit. Geen woningwetbouw voor hen die geen overheidssteun behoeven.
- PSP: Nationalisatie van de grond, de woningbouw en exploitatie. Meer fabrieksmatige bouw. Geen bezwaar tegen bewoning eigen woning.
- CPN: Meer woningwetwoningen tegen betaalbare huren.
- BP: In de eerste plaats zaak van particulier initiatief. Woningwetbouw is aanvullend.
- D'66: Betere doorstroming helpt woningnood oplossen. Meer subsidie aan minder draagkrachtigen. Doelmatiger en goedkoper bouwen.

BELASTINGEN

- KVP: Offers van gehele volk nodig. Eventuele verzwaring in de indirecte sfeer, maar laagste inkomens en grote gezinnen sparen.
- PVDA: Aanzienlijke verhoging van de belastingen in de sfeer van het vermogen. Verhoging indirecte belasting als het onvermijdelijk is.
- VVD: Voorkoming van verdere verzwaring van belastingdruk door matigen overheidsuitgaven. Beter klimaat voor zelfstandigen.
- ARP: Verschuiving naar indirecte sfeer met compensatie voor minder draagkrachtigen. Betere loon- en inkomstenbelasting. Periodieke aanpassing tarieven als koopkracht daalt.
- CHU: Bij verdeling van belastingdruk minder nadruk op loon- en inkomstenbelasting; bij event. verzwaring inkomstenbelasting moeten eerste levensbehoeften worden ontzien.
- PSP: Geen verhoging omzetbelasting. Inkomstenbelasting niet verlagen. Opheffen schandaalbelasting.
- CPN: Verhoogde belasting op grote vermogens en winsten.
- BP: Belastingheffing mag geen inkomenspolitiek worden. Successierechten drastisch beperken. Geen fiscale bevoordeling van wie ook.
- D'66: Zo gering mogelijke verschuiving naar indirecte belastingen. Hogere successierechten. Vermindering van progressie van de inkomstenbelasting, voornamelijk voor de middengroepen.

DE WETENSCHAP DER POLITIEK – HET VRAAGSTUK VAN EEN DEFINITIE *

door J. K. De Vree

Oui, j'ai été forcé d'amincir la chose et d'être mensonger, mais ce n'est pas un univers, c'est des millions, presque autant qu'il existe de prunelles et d'intelligences humaines, qui s'éveillent tous les matins.

MARCEL PROUST: *A la Recherche du Temps Perdu*, tome vi, La Prisonnière)

I

Als een eerste benadering zullen wij er van uitgaan, dat de wetenschap in haar algemeenheid een streven behelst de werkelijkheid te leren kennen; het vraagstuk een bijzondere wetenschap, i.c. die der politiek, te definiëren kunnen wij dan opvatten als dat van de bepaling van haar onderwerp, in dit geval de politiek, als dat deel van de werkelijkheid, dat wij haar ter bestudering toewijzen.

Zo op het eerste gezicht lijkt deze opgave ons geen onoverkomelijke moeilijkheden te zullen bereiden. Immers, de vraag wat 'politiek' is vormt in ons gewone leven slechts zelden een ernstig probleem; voor de meeste doeleinden van het dagelijks spraakgebruik is wel duidelijk wat wij met die term bedoelen en zal er een voldoende mate van overeenstemming over zijn betekenis bestaan om zinvolle communicatie mogelijk te maken. Het vaststellen van wat politiek, als kenobject van een bijzondere wetenschap, is, kan zodoende een betrekkelijk eenvoudige aangelegenheid schijnen.

Echter, zoals dat wel vaker gaat, blijkt ook hier onze eerste indruk een enigszins bedrieglijke en de opgave toch moeilijker dan zij aanvankelijk leek te zijn. Terwijl het ons hier te doen is om een nauwkeurige en wetenschappelijk bruikbare begripsbepaling, blijkt al spoedig, dat onze omgangstaal dáárop niet zonder meer en onmiddellijk is ingericht. Bij nader onderzoek treedt aan het licht, dat die aanvankelijk veronderstelde duidelijkheid van het begrip aan enge grenzen is gebonden, terwijl die min of meer algemene overeenstemming over de betekenis van de term slechts bij gratie van een gebrek aan scherpte en ondubbelzinnigheid kon bestaan. En als wij dan proberen om de inhoud van dat door

* In dit artikel wordt aandacht geschonken aan het probleem van de definiëring van de politicologie. De redactie van ACTA POLITICA beschouwt dit als één van vele mogelijke manieren van benadering. Zij streeft ernaar in volgende nummers ook voor andere opvattingen over dit onderwerp plaats in te ruimen.

ons in het gewone leven zo moeiteloos gehanteerde begrip 'politiek' in woorden te vatten, dan blijkt het daarmee al net zo gesteld te zijn als met Augustinus' 'tijd': duidelijk en begrepen, zolang wij het maar niet behoeven te zeggen. Voor ons vraagstuk blijkt dan hetzelfde te gelden als wat *Ernst Cassirer* over de filosofie in het algemeen opmerkt, en wel:

The more sharply philosophy seeks to determine its object, the more the object, through this very determination, becomes a problem for it.¹

Daarbij mogen wij niet verwachten, dat ons de oplossing van ons vraagstuk op eenvoudige wijze in de taal en begrippenwereld van alledag gegeven zou zijn. Integendeel, want niet alleen dat de nauwkeurigheid en ondubbelzinnigheid van de wetenschappelijke begripsspaling in de plaats moeten worden gesteld van de betrekkelijke vaagheid en onbepaaldheid van onze omgangstaal, maar, belangrijker nog, deze begrip-bepaling moet andere doeleinden dienen dan die van het dagelijks leven. Terwijl de bruikbaarheid van een begrip in het gewone leven vermoedelijk voornamelijk wordt bepaald door de mate waarin het ons tot communicatie en doelgericht gedrag in staat stelt, gaat het er hier om, dat het begrip, boven communicatie uit, een rol moet kunnen spelen in de vorming van wetenschappelijke kennis, kennis bovendien, die met het feitelijk menselijk gedrag en met de 'praktijk' van het menselijk leven slechts in een betrekkelijk verwijderd verband staat.

Daarenboven is politiek niet iets, dat als zodanig en in 'zuivere vorm', voor een ieder waarneembaar in de werkelijkheid gegeven is. Het gaat hier om een 'aspect' van ons zo gecompliceerde maatschappelijk leven, om iets, dat nauw is verweven met allerlei andere sociale verschijnselen. En terwijl men, bijvoorbeeld, mineralen en scheikundige elementen nog op een betrekkelijk eenvoudige wijze uit de natuur kan afzonderen, is een dergelijk daadwerkelijk isoleren van de politiek of van politieke verschijnselen uit het sociale leven niet goed denkbaar. Politieke verschijnselen toch zijn geen 'dingen' zoals brokken steen of hemellichamen dat zijn. Het bepalen van wat politiek is, is dan ook een in hoge mate abstract gebeuren: wij kunnen niet feitelijk *scheiden*, maar moeten ons met een 'analytisch' *onderscheiden* tevreden stellen.

Dit nu is een allesbehalve eenvoudige en vanzelfsprekende operatie en waar men een brok gesteente wel als zodanig lijkt te moeten onderkennen, zien of voelen, lijkt bij de veel abstractere politieke verschijnselen een zelfstandiger rol te worden gespeeld door de menselijke geest, die immers dit 'analytisch onderscheiden' moet uitvoeren. Maar dit geeft

¹ Ernst Cassirer, *The philosophy of symbolic forms*, 3 vols, vol. 3, *The phenomenology of knowledge*, New Haven etc. 1957, p. 3, hierna geciteerd als *Cassirer*.

ook de mogelijkheid, dat deze verschijnselen niet door iedereen op dezelfde wijze zullen worden ervaren en gedefinieerd. Inderdaad heeft deze mogelijkheid zich in onze wetenschap ruimschoots gerealiseerd; de analyse heeft bij de verschillende auteurs tot onderling nogal uiteenlopende resultaten gevoerd. Wij kunnen dit niet beter illustreren dan door een betrekkelijk willekeurige en uiteraard beperkte greep uit de literatuur te doen, zonder overigens in te gaan op de eigen merites van de verschillende definities zelf.

Aron — La politique, en tant qu'elle concerne l'organisation intérieure des collectivités, a pour fin immanente la soumission des hommes à l'empire de la loi. La politique, dans la mesure où elle concerne les relations entre Etats, semble avoir pour signification — idéal et objectif à la fois — la simple survie des Etats face à la menace virtuelle que crée l'existence des autres Etats.²

Bergstraesser — Unter Politik verstehen wir den Inbegriff der Kunst, die Führung menschlicher Gruppen zu ordnen und zu vollziehen.³

Dahl — A political system is any persistent pattern of human relationships that involves, to a significant extent, power, rule, or authority.⁴

Deutsch — Politics consists of the more or less incomplete control of human behavior through voluntary habits of *compliance* in combination with threats of probable *enforcement*. In its essence, politics is based on the interplay of these two things: habit and threats.⁵

Van Dyke — ... (1) activity occurring within and among groups (2) which operate on the basis of desires that are to some extent shared, (3) an essential feature of the activity being a struggle of actors (4) to achieve their desires (5) on questions of group policy, group organization, group leadership, or the regulation of intergroup relationships (6) against the opposition of others with conflicting desires.⁶

Freund — ... l'activité sociale qui se propose d'assurer par la force, généralement fondée sur le droit, la sécurité extérieure et la concorde intérieure d'une politique particulière en garantissant l'ordre au milieu de luttes qui naissent de la diversité et de la divergence des opinions et des intérêts.⁷

De Jouvenel — ... every systematic effort, performed at any place in the social field, to move other men in pursuit of some designs cherished by the mover.⁸

Kaplan — Politics is the contest to fill decision-making roles, to choose alternate political objects, or to change the essential rules of the system.⁹

² Raymond Aron, *Paix et guerre entre les nations*, Paris 1966, p. 19.

³ Arnold Bergstraesser, *Weltpolitik als Wissenschaft*. Geschichtlichen Bewusstsein und politische Entscheidung, Köln etc. 1965, p. 181.

⁴ Robert A. Dahl, *Modern political analysis*, Englewood Cliffs N.J. 1963, p. 6.

⁵ Karl W. Deutsch, On the concepts of politics and power, in: *Journal of international affairs*, XXI-2 (1967), p. 232. (cursivering van K. W. D.).

⁶ Vernon Van Dyke, *Political science*. A philosophical analysis, Stanford 1962, p. 134. Hierna geciteerd als *Vernon van Dyke*.

⁷ Julien Freund, *L'essence du politique*, Paris 1965, p. 751, hierna geciteerd als *Freund*.

⁸ Bertrand de Jouvenel, *The pure theory of politics*, Cambridge 1963, p. 30, hierna geciteerd als *de Jouvenel*.

⁹ Morton A. Kaplan, *System and process in international politics*, New York 1957, p. 14.

McDonald — That class of acts and patterns of acts that seem to be most satisfactorily explained by the means and implications of controlling the more remote environment.¹⁰

Easton — ... a political system can be designated as those interactions through which values are authoritatively allocated for a society; ...¹¹

Welke ook de eigen merites van al deze en dergelijke definities mogen zijn, hun onderlinge verschillen maken wel duidelijk, dat er ten aanzien van het onderwerp van onze wetenschap nog allerminst van een *communis opinio* kan worden gesproken. Men kan dan ook wel enigszins meevoelen met Jansson, die verzucht:

The distances between the different approaches is sometimes great enough to give rise to doubts as to whether political science represents a coherent field of investigation at all.¹²

Nu is het belang van een dergelijke *communis opinio* wel nauwelijks voor ontkenning vatbaar. Gemeenschappelijkheid van opvatting over het onderwerp van de wetenschap onder de beoefenaren ervan bevordert immers de vorming van een gemeenschappelijke wetenschappelijke taal en begrippenstelsel, de uitwisselbaarheid en overdraagbaarheid van de resultaten van onderzoek en daarmee het proces van cumulatieve kennisvorming. Wij moeten evenwel de betekenis van zulk een consensus voor de ontwikkeling van de wetenschap nu ook weer niet overdrijven. Immers, dat de één het terrein wat ruimer afbakt dan de ander, dat de één op enigszins andere aspecten de nadruk legt dan de ander, betekent nog allerminst, dat de resultaten van de eerste niet ook voor de laatste van betekenis zouden zijn. Eenheid van definitie lijkt dan ook wel wenselijk en nastrevenswaardig, maar behoeft niet als een onverbiddelijke eis te worden opgevat, gesteld al dat een dergelijke eenheid praktisch te verwezenlijken zou zijn.

Men zou dan ook aan deze problemen niet al te zwaar behoeven te tillen, ware het niet, dat het vraagstuk onze wetenschap te definiëren ook nog een veel fundamentele betekenis heeft en dat de oplossing ervan — welke dan ook — veel verderstrekkende gevolgen heeft voor de vorming van onze kennis dan het enkele aangeven van wat nu precies moet worden onderzocht. Een definitie van een wetenschap immers komt niet zomaar uit de lucht vallen en is niet een geheel op zichzelf staande aangelegenheid, maar berust op en vormt de uitdrukking van zekere

¹⁰ Neil A. McDonald, *Politics. A study of control behavior*, New Brunswick N.J. 1965, p. 9.

¹¹ David Easton, *A systems analysis of political life*, New York 1965, p. 21.

¹² Jan-Magnus Jansson, 'Defining political science. Some basic reflections', in: *Scandinavian political studies. A yearbook*, I (1966), p. 13.

vooronderstellingen betreffende de wijze waarop de wetenschap haar onderwerp, de werkelijkheid of een gedeelte daarvan, benadert en bestudeert. Het feit, dat deze vooronderstellingen doorgaans impliciet blijven, doet aan hun werking natuurlijk niets af, een werking, die zich vooral doet gevoelen bij datgene wat na de definitie zelf komt: de vorming van onze begrippen en theorieën en van ons kennen in het algemeen. Het belang van ons vraagstuk ligt dan ook waarschijnlijk minder in de kwestie *wat* er nu precies tot het veld van onderzoek van onze wetenschap gerekend moet worden, dan in het *hoe* van de wetenschappelijke benadering daarvan.

In verband hiermee zullen wij tamelijk diep moeten ingaan op zaken die in de dagelijkse praktijk van het wetenschappelijk kennisvergaren in het algemeen meer in het duister plegen te blijven: de problematiek van de werkelijkheid en onze kennis daarvan (par. II). Terwijl dit ons tot een geschikte formulering van het definitievraagstuk moet voeren, zal in de daaropvolgende paragraaf (III) worden getracht de kern van de politieke problematiek te omschrijven, teneinde op basis daarvan onze wetenschap zelf te definiëren. Tenslotte zal dan (par. IV) nog worden ingegaan op enige bijzondere aspecten van de zo ontwikkelde definitie.

II

(1) Zoals reeds gezegd, zullen wij er voor het moment van uitgaan, dat de wetenschap in haar algemeenheid erop uit is kennis te verkrijgen omtrent de werkelijkheid. Laten wij nu in dit betoog verder de wijze waarop zij dat in de praktijk doet, haar methodologie dus, buiten beschouwing, dan wordt onze conceptie van wetenschap op dit niveau van abstractie dus bepaald door twee elementen, namelijk dat van de 'werkelijkheid' en dat van de 'kennis'. In de volgende subparagrafen zullen wij deze beide eerst afzonderlijk behandelen, vervolgens ingaan op hun onderlinge relatie en tenslotte trachten een geschikte formulering van ons definitievraagstuk af te leiden.

(2-a) De praktijk van het leven van alledag vestigt gemakkelijk de indruk als zou de werkelijkheid een zelfstandige, buiten ons staande en onafhankelijk gegeven grootte zijn, in beginsel voor ieder van ons gelijk en gelijkelijk kenbaar en toegankelijk.

Zò immers worden wij er in eerste aanleg mee geconfronteerd. Blijkbaar is noch het bestaan, noch het voortbestaan ervan, om van het ontstaan nog maar te zwijgen, afhankelijk van ons particuliere doen en laten op dit ondermaanse; het universum bestond reeds lang voordat de eerste mens het kon aanschouwen en het zal er nog zijn lang nadat het menselijk ras geheel zal zijn uitgestorven. Wij leren de werkelijkheid kennen in een vanaf onze vroegste jeugd continu verlopend leerproces, waarop onze individuele invloed slechts zeer gering is, terwijl wij ons dit proces

in het algemeen niet eens als zodanig bewust zullen zijn. Dit alles doet ons de werkelijkheid zoals wij die kennen beleven als een onaantastbare onvermijdelijkheid.

Wij zullen dan ook gemakkelijk geneigd zijn om wetenschapsbeoefening allereerst te zien als een proces van *ontdekking*. Net zoals een ontdekkingsreiziger dringt de geleerde door in de realiteit als in iets, dat reeds als een gegeven aanwezig is, dat hij heeft te registreren en waarvan hij zich een min of meer getrouw beeld tracht te vormen, maar dat zelf wezenlijk onafhankelijk is van al deze activiteiten. Hij 'vindt' de waarheid wanneer hij er achter is gekomen hoe het eigenlijk is of geweest is, om *von Ranke's* woorden te parafraseren. Zo schrijft *Jean Fourastié*:

La démarche première de l'esprit scientifique expérimental est l'exploration du réel; cette démarche, première dans l'ordre logique, est aussi l'essentielle: la méthode expérimentale reconnaît que le réel ne peut être identifié ni par la pensée spontanée, ni par la pensée rationnelle; le réel ne peut être découvert que par une information sensorielle méthodique; . . .¹³

Karl W. Deutsch zegt er dit van:

In order to 'know' a process, we must use symbols that we match in some way against the distribution of some aspects of the process we study, much as we match the distribution of symbols on a map against the distribution of coastlines, rivers, or roads in the landscape to be pictured.¹⁴

In deze en verwante voorstellingen worden ons kennen en de werkelijkheid opgevat als twee onafhankelijke grootheden; het kennen bestaat hierin uit het registreren van de verschijnselen en processen in de werkelijkheid en waarvan het resultaat, strikt genomen, is voorbestemd door die gegeven realiteit zelf. Het definiëren van een bijzondere wetenschap is in dit verband niet anders dan het afgrenzen van een zeker stuk van de werkelijkheid op grond van zekere eigenschappen die in dat stuk zelf reeds besloten liggen. In de woorden van *Julien Freund*:

Il y a une essence du politique. Il faut entendre par là que l'on trouve dans toute collectivité politique, quelle qu'elle soit et sans en excepter aucune, des constantes et des réalités immuables qui tiennent à sa nature même et font qu'elle est politique.¹⁵

(2-b) Wat echter is die werkelijkheid?

Deze vraag kan evenwel in deze ongekwalificeerde vorm al heel moeilijk worden beantwoord. Immers, in termen waarvan, ten opzichte van wat en in verband waarmee zouden wij dit begrip 'werkelijkheid' moeten definiëren?

¹³ Jean Fourastié, *Les conditions de l'esprit scientifique*, Paris 1966, p. 133. (curs. van J. F.).

¹⁴ Karl W. Deutsch, *The nerves of government*. Models of political communication and control, London 1963, p. 5.

¹⁵ Freund, p. 1.

Een begin van een oplossing van dit vraagstuk wordt ons geboden door uit te gaan van de vooronderstelling, dat — hoe ook bepaald of nog te bepalen — de mens kennis heeft of kan verkrijgen omtrent de werkelijkheid. Het probleem wordt dan de ontwikkeling van een zodanige conceptie van de werkelijkheid, dat deze kennis ervan ook metterdaad kan worden begrepen en — de andere kant van de medaille — daarmee ook wordt mogelijk gemaakt. Dit betekent, dat wij het begrip 'werkelijkheid' moeten relateren aan en betrekken op de mens als een kennend en denkend wezen. Alleen zo immers kan er van een probleem gesproken worden; voor een niet-kennend, niet-denkend organisme als een amoëbe kan de 'werkelijkheid' al heel moeilijk een probleem vormen en het heeft zelfs geen zin om in dit verband van een 'werkelijkheid' te spreken. Die werkelijkheid nu waarom het ons hier gaat, kan uiteraard slechts bestaan indien en voor zover zij gedacht is en in ons bewustzijn bestaat en waarin de dingen en verschijnselen waaruit zij bestaat ook gedachte dingen en verschijnselen zijn: begrippen. Slechts datgene immers wat in ons bewustzijn vorm en gestalte heeft gekregen kan het object van ons kennen zijn, terwijl wij, omgekeerd, over iets dat niet als zodanig bestaat noch kunnen denken, noch spreken, noch ook kunnen wij het kennen.

All our knowledge has to be expressed in conceptual terms: we can know nothing intelligently about what is external except as it is mediated to us by the neurological apparatus which originally informs us of its existence.¹⁶

Daarbij moeten wij er ons rekenschap van geven, dat het enigszins misleidend is deze gedachte, begripmatige werkelijkheid te construeren als een 'beeld' of een 'afspiegeling' van een overigens zelf buiten ons bewustzijn staande 'werkelijke' werkelijkheid of 'meta-realiteit'. Deze laatste immers is wederom of nog steeds een begrip, een *in* ons bewustzijn optredende constructie, welke nimmer als de buiten dit bewustzijn gepostuleerde grootheid kenbaar en toegankelijk zal zijn. Wij kunnen dus wel spreken in termen van 'afbeelding' of 'afspiegeling', maar zullen nooit te weten komen wát wordt afgespiegeld of afgebeeld, hetgeen vanzelfsprekend aanzienlijk afbreuk doet aan de waarde van een dergelijke constructie.

Maar zijn wij er hier nu mee en betekent dit nu ook, dat al wat als begrip in ons bewustzijn optreedt *ipso facto* werkelijk is?

Denken wij, bijvoorbeeld, aan zaken als hallucinaties en spookverschijnselen, dan zal het duidelijk zijn, dat wij met een dergelijk ruim werkelijkheidsbegrip niet onder alle omstandigheden zullen uitkomen. Klaarblijkelijk is er meer nodig en moeten er nog andere criteria worden ontwik-

¹⁶ Peter Caws, 'Definition and measurement in physics', in: C. West Churchman and Philburn Ratoosh (eds), *Measurement*. Definitions and theories, New York etc. 1959, p. 14.

keld. Met andere woorden: het gedacht-zijn is wel een noodzakelijk, maar nog geen voldoende ingrediënt in de bepaling van wat als werkelijkheid moet worden opgevat.

(2c) Hoe dan wordt onze begripmatige werkelijkheid gevormd en wat brengt ons ertoe om werkelijk van niet-werkelijk te onderscheiden?

De richting waarin wij de oplossing van dit vraagstuk zullen moeten zoeken lijkt tamelijk voor de hand te liggen. Het gaat ons immers om de ontwikkeling van een conceptie van een *empirische* wetenschap, dat wil zeggen een wetenschap die kennis omtrent de zintuiglijk waarneembare werkelijkheid poogt te verwerven. Het lijkt dan ook zinvol om ter beantwoording van de zojuist gestelde vraag uit te gaan van het zintuiglijk ervaren van de mens als een onafhankelijk gegeven; wij zullen dan veronderstellen, dat de mens, of hij wil of niet, zintuiglijke indrukken of percepties ontvangt en vervolgens trachten om daaruit ons werkelijkheidsbegrip af te leiden. Meer in het bijzonder zouden wij dan de werkelijkheid kunnen opvatten als te bestaan uit de inhoud van onze zintuiglijke ervaringen.

Op deze wijze zouden wij dan het hiervoor reeds aangeduide karakter van onafhankelijke gegevenheid van de werkelijkheid kunnen verklaren, een werkelijkheid waarmee wij meer lijken te worden geconfronteerd, dan dat wij haar als een schepping van het in zichzelf besloten menselijk intellect zouden kunnen opvatten. Wanneer wij er dan bovendien nog van uitgaan, dat het zintuiglijk ervaren bij alle mensen op gelijke of overeenkomstige wijze plaatsvindt, dan vinden wij in onze percepties een belangrijke voorwaarde tot sociale communicatie en de vorming van 'intersubjectively transmissible knowledge' als een van de belangrijkste doeleinden van wetenschapsbeoefening.¹⁷

Bij nader inzien echter blijkt het verband tussen ons werkelijkheidsbegrip en onze percepties toch minder vanzelsprekend en direct dan wij wellicht aanvankelijk geneigd zijn aan te nemen. Zo ontmoeten wij in verschijnselen als visioenen en dergelijke, zaken waarvan wij niet zonder meer kunnen beweren, dat zij niet worden ervaren, maar die wij evenmin zomaar als werkelijk zullen willen aanvaarden. Daarbij is het niet zo eenvoudig om allerlei 'abstracte' verschijnselen, zoals de 'politiek', de 'staat', of de 'mens', rechtstreeks uit onze percepties af te leiden. Wij kunnen ze immers niet als zodanig waarnemen, maar anderzijds lijkt het toch weinig zinvol om ze werkelijkheid te ontzeggen. En zijn niet, op de keper beschouwd, alle verschijnselen, voorzover wij ze kunnen kennen, d.w.z. als begrippen, 'abstract'?

Hieruit blijkt reeds, dat wij er met onze percepties zonder meer niet

¹⁷ Arnold Brecht, *Political theory. The foundations of twentieth-century political thought*, Princeton 1959, pp. 106 en 114 e.v.

komen. In ieder geval zal een oplossing van de zojuist genoemde moeilijkheden een min of meer aanzienlijk uitstijgen boven het 'eenvoudige' waarnemen met zich brengen.

Dit laatste, het waarnemen, echter, blijkt allerminst van zo'n vanzelsprekende onontkoombaarheid te zijn als wij het in normale omstandigheden beleven. Wat wij ervaren is allesbehalve een passief ondergane zintuiglijke afdruk van een buiten ons veronderstelde werkelijkheid, maar blijkt evenzeer een functie te zijn van onze eigen activiteiten, doeleinden en behoeften.

De waarneming is niet een passief en contemplatief schouwen; zij is dienstbaar aan onze activiteiten. De waarnemingswereld is tevens onze handelingswereld. Om deze reden zijn wij meestal slechts in één, of hoogstens enkele kenmerken van een ding geïnteresseerd. Onze relatie met de dingen is een *functionele*; wij letten er vooral op, of ze dienstbaar zijn aan onze doelstellingen.¹⁸

Van fundamentele betekenis nog is evenwel het feit, dat wat wij gewoon zijn onze zintuiglijke ervaringen te noemen op zichzelf reeds begrippen zijn. Ook deze immers kunnen wij onmogelijk anders kennen dan indien en voor zover zij in ons bewustzijn een begripmatig bestaan leiden. Dit betekent echter, dat onze percepties niet zonder meer kunnen dienen om er ons werkelijkheidsbegrip uit af te leiden, omdat dit begrip zelf reeds in die percepties wordt voorondersteld. En willen wij die percepties opvatten als de bouwstenen waarmee wij onze werkelijkheid vormen, dan dienen wij ons wel te realiseren, dat de processen volgens welke dat vormen geschiedt zich reeds hebben afgespeeld willen wij onze percepties zelfs maar als zodanig kunnen onderkennen. In de woorden van *Ernest Nagel*:

As a matter of psychological fact, elementary sense data are not the primitive materials of experience out of which all our ideas are built like houses out of initially isolated bricks. On the contrary, sense experience normally is a response to complex though unanalyzed patterns of qualities and relations; and the response usually involves the exercise of habits of interpretation and recognition based on tacit beliefs and inferences, which cannot be warranted by any single momentary experience.¹⁹

Dit alles duidt er reeds op, dat bij de vorming van onze begripmatige werkelijkheid een zekere rol wordt gespeeld door de zelfstandige activiteit van de menselijke geest. Duidelijk wordt dit vooral wanneer wij

¹⁸ H. C. J. Duijker, B. G. Palland, R. Vuyk, *Leerboek der psychologie*, Groningen 1963, p. 102, (curs. van H. C. J. D.), zie ook pp. 115-30. In dezelfde zin: David Krech, Richard S. Crutchfield and Egerton L. Ballachey, *Individual in society. A textbook of social psychology*, New York 1962, pp. 20-65.

¹⁹ Ernest Nagel, *The structure of science. Problems in the logic of scientific explanation*, New York 1961, p. 121. Hierna geciteerd als *Nagel*. Zie ook *Cassirer*, pp. 14-5.

trachten ons er rekenschap van te geven wat het wil zeggen werkelijkheid toe te kennen of juist te ontzeggen aan een bepaald begrip of, nog algemener, dit begrip zelfs maar als zodanig te onderkennen.

Zonderen wij een zeker begrip of verschijnsel uit zijn omgeving af, maken wij ons bewust van de redenen waarom wij het al dan niet als werkelijk onderkennen, dan relateren wij het aan andere zaken, kennen er een betekenis aan toe, of hanteren zekere criteria. Zo onderkennen wij iets als werkelijk, bijvoorbeeld, omdat het gewicht heeft, zichtbaar is, of een functie vervult. Dit wil natuurlijk niet zeggen, dat ons dit alles in normale omstandigheden scherp voor de geest zou staan, maar wel, dat dit relateren en hanteren van criteria inherent is aan het onderscheiden en aanvaarden van begrippen. En vragen wij ons af wat die werkelijkheid en de verschijnselen daarin nu eigenlijk zijn, dan dienen wij ons wel degelijk van dit alles bewust te zijn.

Het valt gemakkelijk in te zien, dat het hier om een zelfstandig functioneren van onze kennende geest gaat; immers, deze is het die verbanden legt, redenen geeft en criteria hanteert, kortom begrippen construeert. Zelfs wanneer wij zouden willen veronderstellen, dat onze begrippen en de opbouw van onze werkelijkheid eenduidig door een 'objectieve' 'natuur der dingen' gedetermineerd zouden zijn, dan nog is dat een constructie van onszelf, een constructie die als zodanig zeker niet onmiddellijk is gegeven. Zo kan C. I. Lewis dan ook schrijven:

Experience does not itself determine what is good or bad, or the nature of goodness, nor does it determine what is valid or invalid, or the nature of logical validity. Equally it does not determine what is real or unreal (in any particular sense), or the nature of reality. Experience does not categorize itself.²⁰

Puntiger nog geformuleerd:

The world of experience is not given in experience: it is constructed by thought from the data of sense.²¹

Dit geldt echter evenzeer voor de inhoud van onze percepties; wil ons zintuiglijk ervaren kenbaar of onderkenbaar en bruikbaar zijn om er onze werkelijkheid aan te verbinden, dan moet dit al in en door onze geest tot begrippen en werkelijkheid zijn gevormd. Alvorens hier nader op in te gaan, echter, is het noodzakelijk ons eerst te verdiepen in het verschijnsel 'kennis', het tweede element, dat onze wetenschapsconceptie bepaalt.

²⁰ Clarence Irving Lewis, *Mind and the world order*. Outline of a theory of knowledge, New York 1956, p. 14. Hierna geciteerd als *Lewis*.

²¹ *Lewis*, p. 29. Een fraaie illustratie is te vinden in *Nagel's* bespreking van een aantal pogingen om te definiëren wat 'fysieke werkelijkheid' is. Zie *Nagel*, pp. 146-9.

(3) Het menselijk kennen doet zich aan ons voor in een betrekkelijk groot aantal verschillende gedaanten: wij ontmoeten het in de zo uiteenlopende vormen van, bijvoorbeeld, mythe en bijgeloof, van godsdienst, 'common sense' en wetenschappelijke theorie, terwijl wij het in enigszins ander verband terugvinden in de vorm van definities, van beschrijvingen en verklaringen, van logische of wiskundige functies, van wetten, hypothesen, of theorema's. Een niet onaanzienlijke verscheidenheid dus, maar waarvan alle elementen daarin met elkaar overeenstemmen, dat zij de uitdrukking vormen van het menselijk streven structuur en orde te brengen in de ervaringen waarmee hij in zijn bestaan wordt geconfronteerd. Het is dit aspect, waarin wij hier in de eerste plaats zijn geïnteresseerd en hoe groot en belangwekkend de onderlinge verschillen van dergelijke kennisvormen ook mogen zijn op zichzelf, voor ons doel zijn zij slechts van secundair belang.

Hooguit kan worden opgemerkt, dat de wetenschappelijke variëteit erop uit is om een aantal beperkingen van de andere vormen te doorbreken en in zoverre een hoger stadium in de ontwikkeling van het menselijk kennen betekent. Tegenover allerlei, bijvoorbeeld cultureel bepaalde, gebreken van die andere vormen, is heel haar methodologie erop gericht om volledig 'intersubjectively transmissible knowledge' van grote nauwkeurigheid en betrouwbaarheid te vormen. Wij zullen hier evenwel niet verder op ingaan en in plaats daarvan onze aandacht richten op een gemeenschappelijk element, dat al dergelijke kennisvormen onderling verbindt.

Deze gemeenschappelijke kern dan wordt gevormd door het feit, dat het kennen in al deze verschillen gedaanten bestaat uit het vaststellen van relaties tussen begrippen. Bepaalde begrippen die, om welke reden dan ook, als problematisch worden ervaren, worden *gekend*, dat wil zeggen omschreven, beschreven, of verklaard, als zekere relaties tussen andere begrippen, die op hun beurt, althans voor het ogenblik, niet problematisch zijn. Omgekeerd valt niet in te zien hoe ooit een begrip in ons bewustzijn zou kunnen optreden en het object van kennis zou kunnen zijn, anders dan in relatie tot andere begrippen, als een in een ledige ruimte zwevend absolutum. Zelfs het 'eenvoudige' aanduiden van een verschijnsel immers, betekent al dat wij het hebben onderscheiden van zijn omgeving, relaties hebben gelegd. Zodoende kan worden geconcludeerd.

The nature of the concept as such is its internal (essential or definitive) relationship with other concepts.²²

Zonder nu al te diep op de structuur van deze relaties in te willen gaan, is het toch noodzakelijk er hier op te wijzen, dat het daarbij om *logische*

²² *Lewis*, p. 83.

betrekkingen gaat, waar logica in de woorden van Hans Reichenbach is

... concerned with the context of justification, i.e. with the analysis of ordered series of thought operations so constructed that they make the results of thought justifiable. We speak of justification when we possess a proof which shows that we have good grounds to rely upon those results.²³

Deze omschrijving brengt goed tot uitdrukking, dat het hier processen betreft die zich binnen onze kennende geest afspelen, want deze is het die de betreffende relaties construeert. En net zomin als, gelijk wij al zagen, de werkelijkheid als zodanig kan worden gekend als een buiten ons bewustzijn gesitueerde grootheid, gaat het hier om betrekkingen die als in een dergelijke uitwendige realiteit besloten liggende zouden worden 'ontdekt'.

Het is nu betrekkelijk eenvoudig zich voor te stellen hoe deze relaties in de praktijk min of meer lange ketens zullen gaan vormen en hoe het stellen van vragen met betrekking tot een zeker problematisch begrip gemakkelijk tot de vorming van min of meer uitgebreide stelsels van begrippen en relaties daartussen zal leiden. Immers, kennen wij het begrip 'A' in eerste aanleg als een zeker verband van andere begrippen 'x', 'y', enzovoorts, zodra wij onze aandacht op deze laatste richten zullen wij deze op hun beurt weer als andere structuren van weer andere begrippen leren kennen en zo *ad infinitum*. Zo kunnen wij het menselijk kennen opvatten als de constructie van stelsels van begrippen en relaties daartussen die daarin samenhangen, dat zij tezamen de kennis uitmaken van een oorspronkelijk probleem — complex —, dat wil zeggen, antwoord geven op de vragen die wij ten aanzien van een oorspronkelijk problematisch begrip stellen.

Echter, wij ontberen een Archimedisch punt waaraan wij dergelijke stelsels voor eens en voor altijd zouden kunnen vastklinken om ze daarmee een vaste en onaantastbare status te geven. Steeds immers kunnen en vaak ook zullen wij de laatste begrippen en vooronderstellingen waarop zo'n stelsel in een zeker stadium berust weer ter discussie stellen en deze willen kennen in termen van nog weer andere begrippen en relaties. Niet alleen echter, dat wij zodoende een vaste en boven elke twijfel verheven grondslag voor onze kennisstelsels missen,²⁴ maar bovendien kunnen wij, tengevolge van het reeds genoemde relatie-karakter van ons kennen, noch het oorspronkelijk problematisch begrip, noch de primitieve begrippen van een kennisstelsel als onafhankelijk gegeven grootheden kennen.

Beide categorieën begrippen immers kunnen wij slechts kennen, on-

²³ Hans Reichenbach, *Elements of symbolic logic*, New York 1966, p. 2. Hierna geciteerd als *Reichenbach*.

²⁴ Zie voor dit probleem in de logica: *Reichenbach*, pp. 182 e.v.

derkennen, of zelfs maar aanduiden, met betrekking tot andere begrippen. Maar welke dat zullen zijn, is weer afhankelijk van onze ideeën, ons inzicht, hoe vaag wellicht ook nog, omtrent de vraag in welke structuur zij uiteindelijk zullen moeten worden gekend. Reeds in ons onderkennen van een problematisch begrip is daarom een dergelijk inzicht in de wijze waarop en in termen waarvan het gekend zal kunnen worden voorondersteld en hetzelfde geldt, zij het dan in omgekeerde richting, voor de primitieve begrippen van een zeker kennisstelsel.

Noch ons probleem zelf, noch de begrippen aan het begin van de keten die tot de oplossing ervan voert, noch ook de tussen deze beide liggende begrippen, kunnen anders worden gekend dan als knooppunten van elkaar wederzijds bepalende relaties, dan voor zover zij een functie vervullen in een bepaald stelsel van door ons geconstrueerde en gepostuleerde betrekkingen.

Nu wordt in feite de mens natuurlijk niet met slechts één probleem geconfronteerd en construeert hij niet slechts één stelsel van kennis als een in zichzelf besloten eenheid. In de praktijk immers ontmoet hij een veelheid van verschillende problemen en vormt hij vele stelsels, die daarin samenhangen, dat de begrippen in het ene stelsel gevormd de problemen van of de grondslag voor andere stelsels zullen vormen. Nu kan een zeker begrip slechts bestaan en betekenis hebben in een bepaald stelsel, afhankelijk van een bijzondere probleemstelling. Het feit, echter, dat zekere termen ook in andere stelsels optreden geeft ons, zeker wanneer deze een gevestigde status hebben en wij gewend zijn ermee te opereren, de mogelijkheid deze als bekend en gegeven te veronderstellen en er voorlopig in een door een nieuwe probleemstelling bepaald stelsel mee te werken, al zullen zij daarin ook een andere positie en betekenis krijgen. Wij zullen overigens (in subparagraaf II-5) nog zien, dat deze omstandigheid gemakkelijk tot misverstanden en verwarring aanleiding kan geven.

(4) Uit de beide voorgaande subparagrafen blijkt wel, dat ons de werkelijkheid niet onmiddellijk en als zodanig gegeven is. Zowel de schijnbaar direct gegeven verschijnselen die wij waarnemen als de meer 'abstracte' begrippen immers, zijn constructies van onze kennende geest en worden onderscheiden en gevormd omdat en voor zover zij een bepaald doel dienen: de oplossing van zekere problemen waarmee wij ons geconfronteerd zien. Zo zijn dan ook, bijvoorbeeld, 'phlogiston', 'horor vacui' en spoken niet, maar elektronen, energiequanten en staten wèl werkelijk. Zo kunnen wij ook niet spreken van 'de' werkelijkheid als één onveranderlijk vaststaande grootheid, maar moeten wij het bestaan van verschillende realiteiten accepteren, al naar gelang van de problemen die wij ons stellen en de aard van de relaties die wij

hanteren. Evenmin kunnen wij zonder meer uitgaan van onze percepties als gegevens, want deze zijn zelf al evenzeer het resultaat van onze eigen ordenende activiteiten als alle andere begrippen. Bij dit alles dienen wij ons echter rekenschap te geven van het historisch proces waarin zich het kennen en daarmee de vorming van de werkelijkheid voltrekt.

Terwijl het moeilijk is zich bij deze ontwikkeling, die zich verliest in de duistere beginstadia van de menselijke evolutie, een scherp bepaald aanvangspunt te denken, is het wel mogelijk zich voor te stellen dat, gezien de aard van zijn zenuwstelsel, de mens te eniger tijd percepties zal hebben of begrippen zal vormen om zich ten opzichte daarvan te kunnen oriënteren en te gedragen. Zo is het niet moeilijk zich in te denken, dat de mens zich al spoedig van zaken als honger, koude en pijn bewust zal zijn, evenals van datgene wat deze zal veroorzaken of opheffen; het is trouwens al heel moeilijk denkbaar, dat de mens ooit tot succesvol en doelgericht gedrag in staat zou zijn zonder de ontwikkeling van dergelijke structuren voor zijn ervaren, hoe 'simpel' dit laatste ook moge zijn. Is daarmee het kenproces eenmaal op gang gekomen, dan kan men zich voorstellen hoe dit, verder voortgaande, telkens zijn aanvang neemt in datgene wat het ogenblikkelijke resultaat is van een voorafgaande periode. Wat deze, hoe onscherp en weinig adequaat ook, aan begrippen heeft opgeleverd, vormt weer de problemen van een later stadium en het uitgangspunt tot de ontwikkeling van nieuwe begrippen, een nieuwe structurering van ons ervaren, d.w.z. de constructie van een nieuwe werkelijkheid.

Dit proces speelt zich in elk stadium van de menselijke ontwikkeling af, terwijl andersom elke in zo'n stadium gevormde werkelijkheid de neerslag vormt van ditzelfde intellectuele proces, bepaald door zekere op het moment geaccepteerde beginselen en 'theoretische' overwegingen. Zoals Popper schrijft:

My point of view is, briefly, that our ordinary language is full of theories; that observation is always *observation in the light of theories*; and that it is only the inductivist prejudice which leads people to think that there could be a phenomenal language, free of theories, and distinguishable from a 'theoretical language'; . . .²⁵

Dit 'theoretiseren' echter blijft in het leven van alledag in het algemeen impliciet; zelden geven wij er ons rekenschap van waarom wij een bepaald begrip als zodanig onderkennen, terwijl dit slechts zelden is toegespitst op het oplossen van welbepaalde problemen. Historisch gezien zal trouwens dit stellen van problemen, het bewust formuleren van vragen als 'hoe?', 'wat?', 'waarom?' enz. zich vermoedelijk eerst in

²⁵ Karl R. Popper, *The logic of scientific discovery*, New York 1959, p. 59 fn. (curs. van K. R. P.)

een betrekkelijk gevorderd stadium van de ontwikkeling hebben voorgedaan. Het zal duidelijk zijn, dat een zo gevormde werkelijkheid, bv. die welke wij uit het dagelijks leven en de omgangstaal kennen, niet die nauwkeurige, éénduidige en hecht samenhangende structurering van ons ervaren geeft welke wij ons in de wetenschap ten doel stellen.

Die wetenschap dan betekent een nieuwe fase in het verloop van het menselijk kenproces. Hoewel zij noodzakelijkerwijs moet uitgaan van de bestaande structuur, de werkelijkheid van het dagelijks leven, en deze haar in eerste aanleg de problemen levert, betekent dit niet, dat die structuur voor haar nu ook onaantastbaar is. Integendeel, haar doel, ons ervaren nauwkeuriger en betrouwbaarder nog te ordenen dan dit in de bestaande realiteit is geschied, zal haar tot de vorming van andere begrippen, passend in de oplossing van welomschreven vraagstukken, en daarmee tot de constructie van een andere werkelijkheid voeren. Dat zij zich daarbij zal verwijderen van de op het moment gangbare taal en begrippenwereld en dat hiervan zekere communicatiestoornissen het gevolg kunnen zijn, spreekt welhaast vanzelf, maar is onvermijdelijk.²⁶

Wetenschap bestaat dan ook niet uit een soort registreren of boekhouden van een als gegeven opgevatte realiteit, over welke opvatting Rudner opmerkt:

So elementary that it is difficult to see how it is made at all, the mistake involved consists in assuming that it is the function of science to *reproduce* 'reality' and concluding that science is defective from the fact that it accomplishes no such thing.²⁷

²⁶ Vgl. Cassirer, p. 17. In verband hiermee zijn dan ook pleidooien voor 'common sense' of voor 'klassieke' of 'traditionele' benaderingen in de wetenschap slechts zeer beperkt zinvol. Zie Hans J. Morgenthau, 'Common sense and theories of international relations', in: *Journal of international affairs*, XXI-2 (1967), pp. 207-14, en Hedley Bull, 'International theory. The case for a classical approach', in: *World politics*, XVIII-3 (1966), pp. 361-77. Zie over 'common sense' en wetenschap ook Philipp Frank, *Modern science and its philosophy*, New York 1961, i.h.b. p. 291.

²⁷ Richard S. Rudner, *Philosophy of social science*, Englewood Cliffs N.J. 1966, p. 69. (curs. van R. S. R.). In dezelfde zin: Fred M. Frohock, *The nature of political inquiry*, Homewood Ill. 1967, p. 56.

In dit verband is het interessant te zien hoe een aantal historici er al evenzeer toe is gebracht de voorstelling te verwerpen als zou hun vak de eenvoudige beschrijving zijn van een voor eens en voor altijd gegeven historische realiteit. Zo bv. Jan Romein, *In de hof der historie*. Kleine encyclopedie der theoretische geschiedenis, Amsterdam 1963, i.h.b. pp. 35, 74 e.v. en 126 e.v. Zo ook E. H. Carr, *What is history?*, Penguin Books 1964, i.h.b. Ch. I. Brugmans schrijft: 'Qu'on le veuille ou non - qu'on le sache ou non - au départ de tout travail historique, il se trouve une théorie, une hiérarchie des valeurs, une philosophie implicite qui est surtout dangereuse lorsqu'elle reste inconsciente. Mieux vaut

In plaats daarvan *construeren* wij een werkelijkheid door zodanige begrippen te vormen en verbanden te leggen, dat daarmee zekere problematische begrippen bevredigend worden gekend of, meer in het algemeen, ons ervaren in een bepaald stadium van de ontwikkeling vaste vorm en gestalte krijgt en voorspelbaar wordt.²⁸ Wat werkelijk is en wat niet hangt daarvan af of iets in dergelijke constructies al dan niet een functie vervult; de staat en de politiek zijn niet 'werkelijk' omdat ze op dezelfde wijze zouden kunnen worden waargenomen als de zon en de sterren, maar omdat wij ze nodig hebben om ons van zekere ervaringen rekenschap te kunnen geven, zoals het betalen van belastingen of het uitbrengen van onze stem in de verkiezingen.

Daarbij genieten wij een zekere mate van vrijheid en zou men met *Protagoras* kunnen besluiten, dat 'de mens is de maat van alle dingen, van de zijnde dat zij zijn, van de niet-zijnde dat zij niet zijn'. In feite echter zijn deze vrijheid en dit maatgeven aan grenzen gebonden. In de eerste plaats kan de mens moeilijk anders doen dan beginnen met uit te gaan van datgene wat hij als het product van een min of meer lange historie aan geldende wereld van begrippen vindt als een – betrekkelijk – onafhankelijk gegeven. In de tweede plaats is het arsenaal van ter structurering van zijn ervaren aanwezige relaties, zoals dit door de logica wordt onderzocht, waarschijnlijk van een beperkte omvang. Hoe groot de rol van de menselijke creativiteit in het bijzonder in de wetenschapsbeoefening, waar het kennen immers zo bewust geleid en gestuurd wordt, ook moge zijn, van een vrije vlucht van de fantasie kan dan ook zeker niet worden gesproken.

(5) Herinneren wij ons, dat in het historische, zo men wil dialectische, proces van onze kennisvorming de problemen in een zekere fase ontstaan uit datgene wat in een voorgaande fase reeds aan werkelijkheid is gevormd. Zo ook vindt onze wetenschap haar oorsprong in de problematiek van alledag:

Scientific thought takes its ultimate point of departure from problems suggested by observing things and events encountered in common experience; . . .²⁹

une théorie fausse, mais qui s'affirme et s'expose par là à des rectifications possibles, qu'un réalisme naïf qui ignore la difficulté et se donne pour 'objectif', faute d'avoir reconnu sa propre subjectivité.' Henri Brugmans, *Les origines de la civilisation européenne*, tome I, Paris 1958, p. 24.

²⁸ Zie over het verband tussen kennis en voorspelbaarheid A. D. de Groot, *Methodologie*. Grondslagen van onderzoek en denken in de gedragswetenschappen, 's-Gravenhage 1966, p. 20.

²⁹ Nagel, p. 79. In dezelfde zin ook David Easton, *The political system*. An inquiry into the state of political science, New York 1960, p. 105. Hierna geciteerd als *Easton, Political system*.

De definitie van onze wetenschap betekent dan in de eerste plaats, dat wij deze problematiek of dit verschijnsel dat vragen bij ons oproept, nader bepalen. In de formulering van *Oberndörfer*:

Warum es bei der Frage der Legitimität und Eigenständigkeit einer Wissenschaft allein geht, ist der Nachweis eines speziell ihr zugehörigen und wissenschaftswürdigen Fragezentrums, in dem alle Einzelfragen verwurzelt sind und in dem sie bei dem Versuch ihrer Beantwortung wieder zusammenlaufen.³⁰

Daarbij gaat het om een probleem, dat, althans in eerste aanleg, alleen maar kan worden geformuleerd in de taal van het dagelijks leven en ook slechts dáárin betekenis heeft. De vraag of iets al dan niet 'wetenschappelijk' is, kan haar beantwoording in oorsprong alleen maar vinden in de sfeer van de realiteit van alledag, hangt ervan af, of het dáárin al dan niet als een significant probleem wordt onderkend. Dit neemt natuurlijk niet weg, dat in een later stadium van de ontwikkeling dit probleem niet ook op andere wijze zou kunnen worden gedefinieerd en dat vervolgens deze nieuwe terminologie niet ook op haar beurt haar weg in onze omgangstaal zou vinden, enzovoorts. Het spreekt echter vanzelf, dat men op dergelijke ontwikkelingen niet kan vooruitlopen.

Hebben wij dit probleem eenmaal geformuleerd, dan bestaat de wetenschap verder uit de constructie van een stelsel van begrippen en relaties, zodanig, dat daarmee het oorspronkelijk problematisch begrip bevredigend wordt gekend; met andere woorden: wij vormen een bijzondere, vakwetenschappelijke en in dit geval politicologische, werkelijkheid. Dat deze werkelijkheid of dit stelsel in feite zal bestaan uit de vereniging van een betrekkelijk groot aantal deelstelsels, bepaald door verschillende vragen die wij ten aanzien van het begrip in verschillende omstandigheden en verbanden zullen stellen, doet hieraan in beginsel niets toe of af.

Zoals hiervoor (subpar. II-3) reeds bleek, zal dit stelsel niet een op zichzelf staand en in zichzelf besloten geheel vormen: het vindt zijn einde, voor hoe korte tijd wellicht ook, in zekere begrippen en vooronderstellingen die als niet-problematisch worden ervaren, duidelijk of evident zijn. In deze primitieve begrippen en vooronderstellingen is het stelsel verbonden met andere sferen en stelsels, zoals andere vakwetenschappen of de realiteit van het dagelijks leven. Die begrippen en vooronderstellingen zullen dan ook tevens een status en betekenis hebben in dergelijke andere stelsels, welke betekenis soms zeer gangbaar en diep in ons denken geworteld kan zijn. Maakt men zich hiervan niet voldoende los, dan kan men zoals *Aron* besluiten, dat

³⁰ Dieter Oberndörfer, 'Politik als praktische Wissenschaft', in: Dieter Oberndörfer (herausgeber), *Wissenschaftliche Politik*. Eine Einführung in Grundfragen ihrer Tradition und Theorie, Freiburg in Breisgau 1966, p. 11.

Toute étude concrète des relations internationales est donc une étude sociologique et historique...

omdat

La théorie des relations internationales diffère de la théorie économique par le fait que la discrimination entre variables endogènes et variables exogènes, même dans l'abstrait, est impossible.³¹

Hierin wordt echter voorbijgezien aan de reeds besproken omstandigheid, dat dergelijke betekenissen, de aard van de begrippen en vooronderstellingen, niet liggen besloten in enige vaststaande 'natuur der dingen', maar bepaald worden door het stelsel waarin zij een status hebben. Er zijn geen 'economische', 'sociologische', 'historische', of 'politologische' feiten zonder meer, noch zelfs zijn er 'feiten' *an und für sich*. Wat 'feiten' zijn en welke hun kwalificaties wordt in dit geval bepaald door het vakwetenschappelijk kader waarbinnen zij een betekenis hebben. Wanneer er dan ook in zo'n stelsel termen optreden die ook in andere sferen en stelsels een gevestigde betekenis hebben, dan gaat het ons niet om deze betekenis, maar uitsluitend om hun rol in die bijzondere wetenschap waarmee wij ons op dat moment bezighouden.

III

(1) In overeenstemming met de tot dusverre ontwikkelde gedachten-gang, gaat het bij de definitie van de 'politiek' om een probleem van enigszins bijzonder karakter. Wij moeten immers trachten een bruikbare formulering te geven van dat wat als 'politiek' in de terminologie van het dagelijks spraakgebruik als een significant probleem wordt ervaren. Deze definitie is er dan ook een van een specifiek karakter: een *explicatie*, door Hempel als volgt omschreven:

³¹ Raymond Aron, 'Qu'est-ce qu'une théorie des relations internationales?', in: *Revue française de science politique*, XVII-5 (1967), p. 851. Op analoge wijze critiqueert Van Dyke de opvattingen van Easton: 'More generally, Easton's conceptual scheme does not do much to resolve the question of the extent to which political scientists must also be economists, sociologists, psychologists, and military strategists.', Vernon Van Dyke, 'The optimum scope of political science', in: James C. Charlesworth (ed.), *A design for political science*. Scope, objectives, and methods, Philadelphia 1966, pp. 67-8. Terwille van de rechtvaardigheid echter moet hieraan een opmerking van Van Dyke uit diens reeds eerder aangehaalde werk worden toegevoegd, die luidt: 'Far from being foreordained, the facts of political science are selected by political scientists. A fact belongs in the field when a political scientist considers it helpful in answering a question he has posed.', *Vernon Van Dyke*, p. 59.

Explication is concerned with expressions whose meaning in conversational language or even in scientific discourse is more or less vague(...) and aims at giving those expressions a new and precisely determined meaning, so as to render them more suitable for clear and rigorous discourse on the subject matter at hand.³²

Daartoe zouden wij natuurlijk op min of meer socratische wijze het gewone, of zelfs het wetenschappelijke spraakgebruik kunnen analyseren, om daaruit dan een 'essentie' van het begrip 'politiek' te destilleren. Wij geven er hier echter de voorkeur aan om, zonder dit spraakgebruik overigens geheel uit het oog te verliezen, de definitie op enigszins andere wijze af te leiden, één ook die duidelijk in het licht stelt om welk een fundamentele problematiek het hier gaat.

(2) Om te beginnen zullen wij er hier van uitgaan, dat het om sociale verschijnselen gaat. Niemand immers zal vermoedelijk de politiek willen opvatten als een aspect van het leven van de mens als een solitair wezen.³³ Klaarblijkelijk gaat het om iets, dat in menselijke interacties al dan niet een rol speelt.

Vervolgens is het in het verband van de onderhavige problematiek zinvol het menselijk leven op te vatten als te bestaan uit een streven naar de bevrediging van behoeften of het bereiken van bepaalde doeleinden. Dan zullen wij al die zaken op het bezit waarvan of op welke verwezenlijking door een of meer mensen prijs wordt gesteld aanduiden met de term 'waarden'. Zo beschouwd impliceert menselijk leven het streven naar de verwerkelijking van zekere waarden en is, omgekeerd, dit leven niet anders mogelijk en denkbaar dan door deze verwerkelijking van waarden, al was het slechts in de vorm van voedsel en beschutting.

Het gaat hier om een zeer ruim bepaald begrip. Waarden kunnen die zijn van een enkel individu, maar evenzeer van een grotere groep individuen; zij kunnen de onmiddellijke levenssfeer van de enkele mens betreffen, maar deze ook verre te buiten gaan; zowel het meest platvloerse eigenbelang als de verhevenste idealen vallen eronder; het kan om materiële zowel als om immateriële zaken gaan. Noch naar de aard of het aantal van de betrokkenen, noch naar het onderwerp, noch ook naar enige morele of ethische maatstaf gerekend is het begrip 'waarde' hier dus nader bepaald. Ook mogen wij niet uit het oog verliezen, dat dergelijke waarden ook een 'negatieve' inhoud kunnen hebben en zaken kunnen betreffen welke juist vermeden of afgewend

³² Carl G. Hempel, *Fundamentals of concept formation in the empirical sciences*, Chicago 1965, p. 11.

³³ Iets anders is, of men ook niet, naar analogie van de dierpsychologie en -sociologie, van een dierpolitologie zou kunnen spreken. Vgl. Maurice Duverger, *The idea of politics*. The uses of power in society, London 1966, pp. 7 e.v.

moeten worden, zoals in sommige vallen de verwerkelijking van zekere waarden door anderen.

Men vraagt zich wellicht af, of hiermee het begrip 'waarde' niet wat al te ruim is afgebakend. Ziet men echter wat in het menselijk leven al niet het voorwerp van individueel of collectief streven en de inzet van strijd en conflict kan vormen, dan kan men dit begrip nauwelijks ruim genoeg nemen; het gevaar lijkt eerder te zijn iets ten onrechte uit te sluiten, dan om teveel in te sluiten. Mensenrechten en de prijs van de melk, de staalproductie en Lysenko's erfelijkheidsleer, zondagsheiliging en stemrecht, arische wetenschap en socialistisch realisme in de kunst, enz. enz., allemaal zaken die in het politieke leven een rol spelen of hebben gespeeld, die van een nogal uiteenlopend karakter zijn, maar alle onder de term 'waarde' begrepen kunnen worden.

Dan is verder de mens een sociaal wezen; in zijn streven waarden te verwerkelijken is de mens in hoge mate afhankelijk van en gebonden aan zijn interacties met zijn soortgenoten. Niet alleen, dat de waarden van de mens, zelfs de meest individuele, in min of meer belangrijke mate het stempel zullen dragen van zijn sociale omgeving, maar bovendien doet het sociale leven zelf allerlei waarden ontstaan die dit leven zelf betreffen. Gemeenschappelijke problemen, zoals die van voedselvoorziening, waterhuishouding en defensie doen zich onvermijdelijk voor en terwijl deze niet iedereen op dezelfde wijze zullen raken, zodoende tot uiteenlopende waarden zullen leiden, is, wil sociaal leven zelfs maar mogelijk zijn, enigerlei gemeenschappelijk beleid en optreden noodzakelijk. Maar ook voor de verwerkelijking van in beginsel tot de individuele sfeer beperkte waarden zal de mens in vele gevallen toch weer van het gedrag van anderen afhankelijk zijn — welke mate van vrijheid laat hem dit gedrag bijvoorbeeld? Daarenboven zullen vele van de menselijke waarden de vermogens van het individu te boven gaan en alleen maar te verwerkelijken zijn door middel van een min of meer gecoördineerde actie van en met anderen. Er zullen dan ook maar weinig waarden en daaronder nauwelijks belangrijke gevonden kunnen worden ten aanzien waarvan de mens niet in sterke mate van zijn interacties met anderen afhankelijk is. Wij kunnen ons dan ook gemakkelijk indenken, dat het karakter van deze interacties zelf, de wijze waarop zij worden gestructureerd, het onderwerp van belangrijke waarden zal uitmaken. Daarmee zien wij dan problemen optreden als wie het voor het zeggen zal hebben, wiens waarden het meeste gewicht moeten krijgen, etc..

Bij dit alles zullen de waarden van de verschillende met elkaar interacterende mensen en groepen in het algemeen niet identiek zijn. Verschillende posities en omstandigheden, tradities en historische ervaringen, interessen en zienswijzen, kortom al die dingen waardoor mensen en groepen zich van elkaar onderscheiden, zullen uiteen-

lopende en vaak ook tegenstrijdige waarden doen ontstaan. Zo kunnen wij het sociale leven opvatten als een voortdurende confrontatie van het verschillend gerichte streven van groepen en individuen hun waarden te verwerkelijken.

Dit doet zich voor in velerlei sociale verbanden en situaties; zowel in zeer tijdelijke en vluchtige interacties — wie krijgt die ene zitplaats in de tram? — als in die van een meer permanent karakter, zoals een staat; zowel in interacties tussen individuen als in die waarin groepen als zodanig optreden. Deze confrontatie, die tevens een strijd is, waar de verwerkelijking van de waarden van de een die van de ander veelal zal verhinderen of bemoeilijken, is het onvermijdelijke resultaat van de omstandigheid, dat terwijl de verschillende deelnemers aan de interactie in het algemeen verschillende waarden zullen nastreven, zij toch van dit interacteren afhankelijk zijn en zich daaraan niet zullen kunnen onttrekken. Landen met gemeenschappelijke grenzen of waterwegen, werknemers en werkgevers, ziekenfondsen en huisartsen, enzovoorts, zij alle zijn aan elkaar gebonden en op elkaar aangewezen, hoe verschillend hun belangen ook mogen zijn.

In dit proces zien wij nu het typisch *politieke* gestalte krijgen wanneer wij ons realiseren, dat het onvermijdelijk tot een zeker resultaat voert; onvermijdelijk, omdat menselijk leven het streven naar de verwerkelijking van waarden impliceert en dit geschiedt in en afhankelijk is van sociale interacties, waaraan mensen en groepen noodzakelijkerwijs deelnemen. Dat wil zeggen, dat, hoe ook in feite tot stand gekomen, zekere waarden worden verwezenlijkt welke daarmee gelding en gezag verkrijgen voor alle deelnemers aan de interactie in kwestie. Het resultaat kan zijn, dat de waarden van één van de deelnemers geheel en die van de anderen in het geheel niet worden verwezenlijkt, dat een compromis wordt bereikt waarin allen iets winnen en verliezen, dat geen van allen hun waarden bevredigend verwezenlijkt zien, zoals in een oorlog kan voorkomen, of ook, dat men zich aan de interactie poot te onttrekken, wat overigens een niet-verwezenlijken van de betreffende waarden betekent en bovendien vaak niet mogelijk zal zijn. Hoofdzaak is echter, dat dergelijke voor alle betrokkenen geldende 'toedelingen' van waarden tot stand komen, dat, met andere woorden, de strijd zolang zal voortgaan totdat de betrokkenen een dergelijke toedeling als bindend zullen accepteren, hetzij omdat zij het resultaat bevredigend vinden, hetzij omdat zij er, bv. met geweld, toe worden gedwongen. Dat een dergelijk resultaat uiterst wankel kan zijn, slechts gedurende korte tijd gehandhaafd kan worden en in beginsel te allen tijde aantastbaar is, spreekt welhaast vanzelf en laat zich trouwens in de praktijk van het politieke leven, vooral maar niet uitsluitend in internationaal verband, gemakkelijk genoeg waarnemen; hier is dit echter niet van essentiële betekenis. Evenmin is dat

trouwens het feit, dat het bindend karakter van de toedeling vele gradaties kent en zowel uit een met fysiek geweld afgedwongen conformisme als uit een eenvoudige verbale erkenning kan bestaan. Terwijl dit alles zich, gelijk betoogd, in elke interactie-situatie kan voordoen, heeft het een bijzondere betekenis voor het bestaan en voortbestaan van de meer permanent sociale verbanden waarin zich het menselijk leven afspeelt en waarvan de mens het lidmaatschap niet zonder meer kan kiezen of opzeggen. Niet alleen, dat dit alles van fundamenteel belang is voor het leven van de individuele mens, maar het bestaan van meer duurzame samenlevingsverbanden, zoals de staat, is wel heel moeilijk denkbaar zonder de ontwikkeling van methoden en procedures volgens welke het beschreven proces gereguleerd wordt. Een groep die niet de voorzieningen zou bezitten om tot bindende toedelingen van waarden te geraken, waarin sommige waarden erkend, beschermd, of opgelegd worden bij uitsluiting van sommige andere, zou gedoemd zijn zich op te lossen in individuen, de 'headless multitude' van de natuurstaat, waarin iedereen elk ander een wolf zou zijn. Evenmin zou een dergelijke 'groep' ooit als zodanig kunnen optreden en gemeenschappelijke taken kunnen vervullen, bijv. bij de confrontatie met vijandige groepen. Dergelijke overwegingen geven dan ook *Bertrand de Jouvenel* zijn zg. 'Law of Conservative Exclusion' in de pen:

Any set of people in some way dependent upon one another must have some provisions, explicit or implicit, for the elimination of signals which would conflict at the level of the set. Signals which do not conflict at the level of the set may freely compete, but signals which are incompatible at the level of the set cannot be allowed to compete. This is the Law of Conservative Exclusion which is essential to any body politic.³⁴

Het komt ons voor, dat de hiervoor aangehaalde definitie van *David Easton*³⁵ de meest kernachtige formulering van de zojuist beschreven verschijnselen biedt en het zal duidelijk zijn, dat de hier gebezigde terminologie aan de zijne nauw verwant is. Wij zullen dan het begrip 'politiek' hier nader definiëren als *het in sociale interacties tot stand komen van waardetoedelingen welke de deelnemers aan die interacties binden*.

(3) Hiermee hebben wij dan het begrip gedefinieerd ten aanzien waarvan wij vragen stellen en dat daarmee tot het kernprobleem van onze wetenschap wordt, een probleem bovendien, dat gezien het fundamentele en het menselijk leven zo diep rakende karakter ervan, zeker 'wetenschappelijk' en significant mag heten.

³⁴ *de Jouvenel*, pp. 111-2.

³⁵ Hiervóór noot 11.

Op grond van het in de voorafgaande paragraaf afgeleide resultaat kunnen wij dan verder de politicologie definiëren als de constructie van een zodanig stelsel van begrippen en relaties, dat daarmee het zojuist omschreven politieke probleem wordt gekend. De politicologie vermt een werkelijkheid die bestaat uit datgene, en niet meer dan dat, wat een functie heeft in het kennen van haar kernprobleem; het is deze werkelijkheid die wij wetenschappelijk als de politieke moeten opvatten.

IV

Tot besluit zal in deze paragraaf nog worden ingegaan op drie verschillende aspecten van de zojuist afgeleide definitie, te weten: het karakter van de deelnemers aan de interacties, de aard van die interacties en de wijze waarop bindende waardetoedelingen tot stand komen. Ten aanzien van elk van deze aspecten is de definitie onbepaald en zij is dan ook van een zeer ruime strekking; behandeling ervan zal, naar wordt gehoopt, bij kunnen dragen tot de verduidelijking van het tot dusverre gevoerde betoog.

(1) Terwijl het sociale en daarmee ook het politieke leven zich in laatste instantie afspelen tussen menselijke individuen, omdat uiteindelijk alleen dezen handelingen kunnen verrichten en behoeften en doeleinden kunnen hebben, zullen deze individuen veelal optreden als lid of voor rekening van een groep. Ook wanneer het individu niet uitdrukkelijk als lid of vertegenwoordiger van een bepaalde groep optreedt, dan nog is zijn handelen in het algemeen niet van dergelijke groepsbindingen los te maken en kan het niet goed worden begrepen zonder ook dergelijke bindingen in de beschouwingen op te nemen. Voor het kennen van de politieke werkelijkheid is het dan ook in het algemeen noodzakelijk om naast individuen ook een rol te laten spelen door de verschillende grotere aggregaties waarvan dezen deel uitmaken, groepen, organisaties, instellingen, etc.. Hoe men in een concreet geval de deelnemers aan een interactie wil definiëren, hangt dan verder geheel af van het verband waarin en de wijze waarop men deze wil bestuderen. Men kan een internationale conferentie zien als zich afspelende tussen de individuele afgevaardigden, zonder daarbij te vergeten, dat dezen voor rekening van zekere groepen, zoals regeringen, handelen; omgekeerd kan men een oorlog zien als een gebeuren tussen groepen, zonder overigens uit het oog te verliezen, dat deze weer optreden door middel van bepaalde individuen.

(2) De hier verdedigde conceptie beperkt de politicologie niet tot de studie van één of slechts enkele van de vele soorten interacties waarin

de mens zijn soortgenoten ontmoet. Weliswaar zullen wij in eerste aanleg gemakkelijk geneigd zijn de 'staat' te verbinden; in deze meer gestabiliseerde en geïnstitutionaliseerde groepsvorm immers heeft een soort maatschappelijke arbeidsverdeling geleid tot de vorming van een betrekkelijk gemakkelijk herkenbare sector van speciaal op het tot stand brengen van bindende waarde-toedelingen gerichte activiteiten. En misschien ook, dat de politiek in het kader van de staat de mens voor de meest ingrijpende en acute problemen stelt. Dit mag ons echter niet uit het oog doen verliezen, dat het ons hier om een ander belang gaat, dat van wetenschappelijke kennisvorming namelijk.

Men kan dan moeilijk voorbijzien aan het feit, dat zich in het leven van vrijwel elke menselijke groep van tijd tot tijd processen en situaties zullen voordoen die moeilijk anders dan 'politiek' genoemd kunnen worden. Conflict en strijd, intrigues en worstelingen om machtsposities, coalitievorming, kortom al de traditionele ingrediënten van de politiek, vormen zeker niet het uitsluitende privilege van de staat. En zoals reeds werd betoogd, is het leven in welke duurzame sociale groep dan ook in het geheel niet denkbaar zonder strijd over en niet mogelijk zonder procedures en methoden voor het tot stand komen van bindende waardedoelingen. Zoals *Lipset* schrijft:

But the problem of politics does not simply concern nation-states, since every group within a nation must also find mechanisms which make decisions for and distribute power within them.³⁶

Daarbij is de staat niet een politiek verschijnsel dankzij de een of andere 'essence' of 'réalité immuable', om met *Freund*³⁷ te spreken maar doordat wij een zekere interactievorm vanuit politicologisch standpunt benaderen en definiëren. Omgekeerd is er niets tegen om dit ook te doen met andere en misschien minder voor de hand liggende vormen, zoals zangclubs of experimentele groepen.

Integendeel, het is nuttig te beseffen, dat de staat tenslotte slechts één van de vele vormen is waarin zich het politieke leven van de mens afspeelt; het kan een al te eenzijdige preoccupatie met de staat die wij uit de eigen sociale omgeving kennen als een voor alle tijden en omstandigheden verordeneerde vorm verhinderen en een meer dynamische benadering mogelijk maken. Noodzakelijk is dit besef zelfs zodra wij ons bezig moeten houden met ontwikkelingen in die ge-

³⁶ Seymour Martin Lipset, *Political man*. The social bases of politics, Garden City N.Y. 1963, p. 387. In dezelfde zin ook: R. M. MacIver, *The Web of government*, New York 1947, pp. 22 e.v.

³⁷ Hiervóór noot 15.

bieden van de wereld waar nog niet of nauwelijks van gevestigde staten kan worden gesproken.³⁸

Daarenboven zouden wij ons mogelijkheden tot kennisvorming ontzeggen indien wij ons uitsluitend zouden toelagen op de staat in de ons overgeleverde zin. Dit zou ons verhinderen om politicologisch relevant onderzoek te doen in verbanden en situaties welke daartoe mogelijk beter toegankelijk en voor experimentele manipulatie meer geschikt zijn dan de zo omvattende en onhanteerbare staat met zijn vele al dan niet officiële geheimen. In het bijzonder kan men hierbij denken aan kleine kunstmatige of natuurlijke groepen.³⁹ Ook een tot de staat beperkt politicologisch onderzoek trouwens, zal er in de praktijk moeilijk omheen kunnen zich te verdiepen in politieke processen die zich *binnen* andere groepen, zoals politieke partijen, belangengroepen, enz. voordoen.⁴⁰

Vanuit wetenschappelijk oogpunt beschouwd is er dus alles voor te zeggen de wetenschap der politiek ruim te definiëren. Dit geldt niet alleen met betrekking tot de deelnemers aan en de aard van de interacties, zoals wij hebben gezien, maar evenzeer ten aanzien van de wijze waarop de bindende waardedoelingen tot stand komen, gelijk wij nu zullen zien.

(3) Ook wat dit laatste aspect betreft kan een eenzijdige preoccupatie met de politiek in geïnstitutionaliseerde interactievormen, zoals de staat er bij uitstek een is, gemakkelijk ons gezicht op de problemen verduisteren. Met name zou dit ertoe kunnen leiden, dat wij de bin-

³⁸ Vgl. Gabriel A. Almond and James S. Coleman (eds), *The politics of the developing areas*, Princeton 1960, p. 3.

³⁹ Fraaie praktische voorbeelden daarvan vindt men in het onderzoek m.b.t. het Amerikaanse Hooggerechtshof in de verschillende bijdragen aan Sidney S. Ulmer (ed), *Introductory readings in political behavior*, Chicago 1961, pp. 238 e.v. Evenzeer kan het onderzoek naar de verschijnselen van macht, leiderschap en coalitievorming in kleine groepen van betekenis zijn. Vgl. Dorwin Cartwright and Alvin Zander (eds.), *Group dynamics*. Research and theory. Evanston Ill. 1960, pp. 487 e.v.

⁴⁰ Niet voor niets is de studie van Robert Michels, *Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie*, Stuttgart 1925, een klassiek werk van de wetenschap der politiek. Zo ook bestaat het werk van David B. Truman, *The governmental process*. Political interests and public opinion, New York 1963, (hierna te citeren als *Truman*), voor een belangrijk gedeelte uit onderzoek naar politieke verschijnselen die zich *binnen* de verschillende belangengroepen afspeelen. Daartegenover lijkt *Wolin* in dergelijke benaderingen een uitholling van het specifiek politieke, de 'publieke zaak', te zien en er een verwatering van verantwoordelijkheid en loyaliteit van te vreezen. Het komt ons echter voor, dat hij hierbij enigszins uit het oog verliest, dat het hier om verschillende problemen en tweërlei relevantie — wetenschappelijke en praktisch-politieke — gaat. Sheldon S. Wolin, *Politics and vision*. Continuity and innovation in western political thought, London 1960, i.h.b. pp. 429 e.v.

dende waardetoedelingen zouden identificeren met de vorm waarin deze in dergelijke geïnstitutionaliseerde vormen tot stand plegen te komen: als min of meer expliciete beslissingen, wetten of besluiten van de 'regering' of de 'machthebbers'.

Afwezigheid echter van gevestigde procedures en organen, speciaal gericht op het produceren van bindende waardetoedelingen, of het ontbreken van formele besluiten, houdt niet in, dat dergelijke toedelingen nièt tot stand zouden komen of hebben plaatsgehad.

The fact that policies recognized as authoritative for the whole society must exist does not imply or assume that a central governmental organization is required in order to make decisions and effectuate them.⁴¹

Zo spelen met name de politieke processen op het internationale vlak zich — nog — in overwegende mate af zonder dat er van gevestigde instellingen die besluiten kunnen nemen kan worden gesproken. Niettemin vindt ook hier een confrontatie plaats van het streven naar de verwerkelijking van zekere waarden door verschillende groepen, vnl. staten, en zijn ook hier bindende toedelingen noodzakelijk en onvermijdelijk. En terwijl men nu het resultaat van een internationale onderhandeling nog met enige moeite als een bewust genomen 'besluit' zou kunnen opvatten, is dit bijvoorbeeld bij oorlogvoering zeker niet mogelijk.

Toch vinden ook hierbij bindende waardetoedelingen plaats — bv. de bezetting van vijandelijk territorium. Dat deze toedeling slechts bindend is zolang zij niet effectief wordt aangetast, afhankelijk is van de ontwikkeling van de krachtsverhoudingen, doet hier vanzelfsprekend niet ter zake en geldt trouwens veel algemener. Dit resultaat echter ontstaat in een gecompliceerd interactieproces van omstandigheden en individuele of collectieve besluiten, dat zich voor een belangrijk deel onttrekt aan de wil van de betrokken deelnemers en in verband waarmee men dan ook moeilijk van een 'besluit' kan spreken. Wij zien dit zelfde bij de problematiek van de strategie, waarbij zekere waardetoedelingen — het terugtrekken van de Russische raketten van Cuba bv. — voorkomen uit een ingewikkeld 'spel' van wederzijds dreigen met geweld.

Wanneer wij ons dan nog rekenschap geven van zaken als burgeroorlogen, revoluties, staatsgrepen, of zelfs maar 'politieke' stakingen, dan wordt al spoedig duidelijk, dat het zojuist beschrevene van veel algemener strekking is, niet beperkt blijft tot de internationale politiek en dat wij bijgevolg de verschillen tussen het nationale en het internationale milieu niet moeten overdrijven.⁴² Er is geen sprake van, dat

⁴¹ Easton, *political system*, p. 137.

⁴² Vgl. Inis L. Claude jr., *Swords into plowshares*. The problems and progress of international organization, London 1966, pp. 394 e.v. Evenzo Truman, pp. 516 e.v.

de nationale en de internationale politiek twee principieel verschillende zaken zouden zijn, zich afspelen in hermetisch van elkaar afgesloten compartimenten; nog minder blijft de wetenschap der politiek staan bij de grenzen van de staat.

In het voorafgaande betoog werd de wetenschap opgevat als te bestaan uit de ontwikkeling van een zekere werkelijkheidsconstructie met het doel ons ervaren op een betrouwbare wijze te structureren. Daarbij zal deze werkelijkheid zich onvermijdelijk verwijderen van die welke wij uit het dagelijks leven kennen, zonder daar nochtans geheel los van te staan. Dit vloeit voort uit het feit, dat het kenproces in de wetenschap veel bewuster gestuurd en volgens andere maatstaven beoordeeld wordt dan in het dagelijks leven. In beide gevallen gaat het om constructies in verschillende stadia van de ontwikkeling van het menselijk kennen en die in ons leven een enigszins andere rol vervullen. Daarbij heeft het weinig zin om aan één van beide ten opzichte van de andere een 'absolute' status te verlenen door deze als *de* werkelijkheid te zien, zoals wanneer men zou zeggen, dat de schrijftafel waaraan ik zit te werken 'eigenlijk' een verzameling van door immense ruimten van elkaar gescheiden elementaire deeltjes is.⁴³

Anderzijds kan het besef van de betrekkelijkheid van ons werkelijkheidsbegrip een stimulans voor de ontwikkeling van de wetenschap vormen; het kan er ons gemakkelijker toe brengen de beperkingen van allerlei min of meer gevestigde noties en denkbelden vanuit de sfeer van het dagelijks leven, die de verwerving van wetenschappelijk inzicht niet altijd bevorderen, te doorbreken. Daartoe is het van tijd tot tijd noodzakelijk onze vaak impliciete vooronderstellingen en de basis waarop onze wetenschapsbeoefening berust aan een kritisch onderzoek te onderwerpen.

Gehoopt wordt dat, al moesten wij ons in dit artikel tot de grote lijnen beperken en al konden lang niet alle consequenties van de ontwikkelde gedachtengang ter sprake komen, toch reeds enigszins duidelijk is geworden, dat wetenschapsbeoefening aanzienlijk meer is dan het voeren van een boekhouding van een gegeven werkelijkheid en dat er een zeer grote ruimte is voor de ontplooiing van de menselijke creativiteit en inventiviteit — al is het wellicht onmogelijk om aan te geven hoe daar nu precies gebruik van kan worden gemaakt.

⁴³ Zie voor een uitvoerige kritiek op een dergelijke voorstelling van zaken: L. Susan Stebbing, 'Furniture of the earth', in: Arthur Danto and Sidney Morgenbesser (eds.), *Philosophy of science*, Cleveland etc. 1967, pp. 69-81.